

ПРИКАЗИ

Paul M. Blowers, *Maximus the Confessor: Jesus Christ and the Transfiguration of the World*

Series: Christian Theology in Context

Oxford University Press (2016)

368 стр. ; 21 cm

ISBN 978-0199673940

Максим Исповједник: На теразијама бића и Логоса

Ова студија представља један покушај обнове и поновног сагледавања свега оног што нам је о Максиму Исповједнику данас познато, кроз призму свих оних околности у којима су се његов живот и рад одвијали, марљиво настојећи да се продре у саму суштину његове теологије коју писац у овом дјелу систематично излаже, те гради на термину κοσμοπολιτεία – представи о узамној повезаности, дејству и „призивању сваког разумног бића на своју аскетску улогу у космичкој драми“, чији је средишњи догађај испуњење призивања које је у Исусу Христу.

Састоји се из четири поглавља: *I* – „Backgrounds“ („позадина“), *II* – „The Cosmic Land-scapes of Maximus' Theology“ („Космичке основе Максимове теологије“), *III* – „Maximus' Vision for the Transfigured Creation“ („Максимово виђење преображене стварности“), *IV* – „Maximus' Afterlife East and West“

(„Максимово завјештање на истоку и западу), кроз која аутор настоји да нас једним хронолошким редослиједом упозна са теолошко-историјским профилем Максима Исповједника.

Уводно излагање ове студије упућује нас на историјске и богословске околности из којих је Максим произишао као на предуслов правилног поимања основа на којима се он теолошки назидоао. Као примјер погрешне перцепције, која непознавањем истог може настати, наводи устаљену представу о њему као о искључивом антиоригенисти. Иако га сам потврђује као противника радикалног оригенизма, аутор у неколико примјера наводи да је управо аскетска традиција Оригена и Евагрија Понтијског оно што је оличило и дало карактеристичне одлике његовом учењу, али нам указује и на чињеницу да у Максимовим дјелима

можемо препознати црте више-струких традиција по којима се он сљедовао и чију је синтезу извршио, о одликама чега ће нешто више рећи касније.

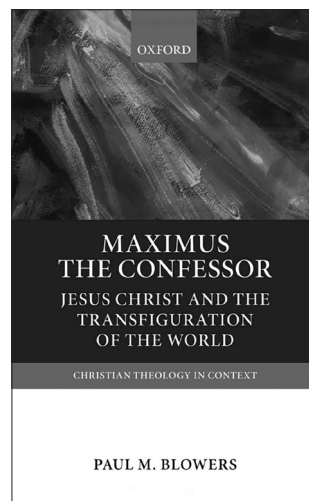
Настављајући се на то, у првом дијелу студије започиње описивањем историјско-културолошких збивања у шестом и седмом вијеку, почев од *злајшној гоба*, када је византијска држава, за вријеме цара Јустинијана, била на врхунцу своје моћи, давајући увид у религијску проблематику са којом се он сучавао, затим се надовезујући на постепено опадање Византије које ће за вријеме његових наследника услиједити. Оно на шта даје посебан осврт јесте позивање византијских владара на божанску потврду своје власти, што ће имати за посљедицу непосредно мијешање царева у вјерске односе, кулминирајући у вријеме цара Ираклија, под чијим директним утицајем ће моноенергитско, односно, монотелитско учење и искрснути. Поред јереси, велику пријетњу представљаће и нагли продор ислама, те се Максим појављује управо у јеку ових двију великих опасности по очување православног учења.

Писац потом описује његову биографију служећи се грчким и сиријским изворима, покушавајући да пронађе одговарајућу синтезу између њих, закључно са поменутом историјском колотечином, када је дошло до драстичне промјене идеолошких и геополитичких прилика, описујући његов положај ријечима:

„*betwixt and between*“ – „између и међу“, имајући на уму велико превирање између различитих струја у којих се он пронашао.

Настојећи да се створи сљедствена слика о томе, приложено је неколико хипотеза о могућој путањи самог Максимоваг странствовања (ξενιτεία), поновним преиспитивањем његовог почетног положаја и претпостављајући његов (са)однос с одређеним личностима које се пројављују, како у његовим списима, тако и сфери дешавања у овом периоду. Кључна тачка у свему томе, ипак, јесте монашко неслагање (*monastic dissent*) са царским предлошком вјероисповиједања, на чијем челу ће се Максим и ини пронаћи.

Моноенергизам и монотелитизам, премда се чине као релативно политичко рјешење, имају своје коријене још од самог Халкидонског сабора јер, уколико би били чисто доктринални ставови, како аутор каже, не би узели великог маха. Штавише, монофизитска перцепција их и претпоставља, но је тек у овом периоду остварена одговарајућа прилика да буду испољени. Максим, поред Софронија Јерусалимског, показује се непопустљивим и отвореним



борцем против ове *појаве*, те тако индиректно изазвати сукоб ширих сразмјера, који писац на тежи Рим – Константинопољ описује.

Сљедећи одјељак описује литерарни профил Максима као теолога и аскете, описујући различите традиције са којима је он, по претпоставци, долазио у додир, те тако уобличио сопствени теолошки израз. Његова философија представљена је кроз три пројаве: природна, етичка и теолошка, као основне дисциплине хришћанског живота, путем којих је једино могуће остварити *пролаз* (διάβασις) ка обожењу. Обожење се, заузврат, темељи на Преображењу, као божанском откривењу *par excellence*, у коме се *домострој сјасења* (оно што је од творевине) и *шеологија* (оно што је божанско) испреплићу у личносном Богу Логосу. Затим даје се увид у његово литерарно стваралаштво разлучивањем његових дјела под различите жанрове, али и разраду његовог литерарног израза, гдје се он сврстава као тумачерминевтичар. Излажу се и неке од његових метода тумачења, гдје се посебан нагласак даје на његову *θεωρία γραφική* – метод узајамног тумачења Светог Писма и створеног свијета. Наиме, они се непрестано прожимају и представљају динамику откривења којом Логос непрестано дјела и пројављује се у творевини, што се у овом дјелу назива тео-драматична перспектива.

Други дио студије („The Cosmic Landscapes of Maximus’ Theology“)

уводи нас у основе и аспекте Максимова космологије. Она се заснива на односу Логос – логосност, односно, природни смисао (λόγος) сваке честице творевине, са својим извором у Божијој премудрости, који остварује свој потенцијал ка идеалном стању стварности и учествовања у Христу Логосу, што јесте *πολιτεία*. Сам, пак, положај који личност претпоставља у односу ка Логосу јесте *τρόπος* – начин постојања, који свој идеалан облик проналази у сједињењу личности са *θέλημα φυσικόν* – природна воља, то јест, у потпуном сљедовању са истинским логосом (*ὁρθὸς λόγος*), који нам је нашом природом претпостављен. Писац особито наглашава Максимов позитиван став према природи, јер је она „од Бога“ – *ἐκ Θεοῦ*, прожета благодаћу у својој есхатолошкој перспективи, те, уствари, како аутор каже, „може бити слобода“ (*nature can be freedom*), уколико је наш начин постојања подржава. На основу ове представе он заснива концепт *κοσμοπολιτεία* – узајамна заједница Творца и творевине/природе преобразене у Христу кроз његово оваплоћење, што јесте рекапитулација природе – *ἀνακεφαλαίωσις*, концепт Иринеја Лионског да је дјело стварања завршено у оваплоћењу, који је код Максима врло примјетан.

Одмах потом имамо излагање Максимова христологије, чија полазна тачка јесте тајна Христова утјеловљења (*ἐνσωμάτewς τὸ*

μηστύριον), са својом конкретним изразом у оваплоћењу, гдје се логосност свега посебног (τὸ μερικόν) сједињује у једно опште (τὸ γενικόν) у Христу, у коме се вријеме и вјечност, тварно и нетварно прожимају. Путем „халкидонске логике“, али и предања неколико пређашњих отаца, Максим још у свом раном теолошком раду настоји да изложи концизну представу о Христовој конституцији, сачињеној од једне богочовјечанске личности и човјечанске и божанске природе, те Га представља као „сложену личност“ – σύνθετος ὑπόστασις. Та његова методика прецизног одређивања односа унутар саме Христове личности, те његовог односа са свијетом и Светом Тројицом, о чему такође има ријечи, одиграће кључну улогу у разрјешењу моноенергитско-монотелитске кризе, те само добити своју продужену руку, при томе, подарујући нам једну систематичну и сложenu представу о аспектима енергија и хтијења како у Христу, тако и уопште, што је овдје табеларно и следствено изложено.

Максимови погледи у области еклисиологије, Евхаристије и Литургије уопште јесу сљедећа тема. Црква јесте *космичка литургија*, јер представља потенцијал да све буде преображено, односно, да се *оваиложи* у Христу, те је отворена за учествовање (participatory), а истовремено јесте мистагошки τύπος цијеле стварности и космо-са који је, кроз Цркву, јединство у

различитости. У њој се сједињују активно дејство (πράξις) и сагледавање (θεωρία) као методе подражавања Христа – θεομίμησις. Литургија истовремено представља попреште духовног путовања – διάβασις („прелазак“) ка обожењу кроз своју централну тачку – Евхаристију, која јесте теофанија и стварно присуство Логоса, кроз коју нам Он, као Мистагог, омогућује заједницу са собом, преображење у њему, судјеловање у *шајни Христивој* и пут ка *новом стварању* (The New Creation). На крају одјелка аутор даје осврт на есхатолошку димензију Максимовог тумачења Евхаристије и Литургије, као и на одређене, по претпоставци, намјерне пропусте важних елемената (анафора) приликом истог, о чему излаже неколико теорија и мишљења.

Трећи дио овог дјела представља разраду Максимовог виђења преображене стварности, који започиње увидом у његову представу икономије спасења. Осовина за разумијевање истог јесте познавање Максимове дијалектике природе, будући да управо логос природе (λόγος φύσεως) јесте оно што даје нашем начину постојања (τρόπος) тежу у међуодносу са осталим бићима и самим Логосом (κοσμοπολιτεία), те самим тим, модалитет наше природе јесте кључан да би се тај однос дефинисао. Тим поводом је Максим развио богату перспективу модуса природе која се пружа од првобит-

ног стања (ἀρχή), преко садашњости (μεσότης) све до краја времена (τέλος), који се у Христу узајамно прожимају. Прелазна тачка у свему томе јесте *Адамов њаg*, након кога је природа „усахнула“ – κολοβουμένη, у односу на своје првобитно стање, а у људски начин постојања ушла патња (τὸ πάθος), а гријех постао *група природа* (second nature), мимо оне која нам је логосом претпостављена. Ипак, аутор упућује на неке посебности код Максима, као рецимо да је τὸ πάθος, у облику пасивности и подложности према Богу, присутан у логосу људског бића, као и виђење Адама као протоаскете у свом првобитном и савршеном стању. Описујући затим Исповједникову мисао о гријеху, пороку и страсти-ма, говори даље на тему полности, у обома, протолошком и есхатолошком смислу, закључујући одјељак виђењем есхатона као *исцијинског њочешка* (ἀρχή) човјечанства, у његовом најсавршенијем стању.

Максимова ширина видика у наставку се лако представља кроз његов став о *џајни Христивој*, са својом *макро* и *микро* димензијом у погледу оваплоћења, распећа, те свега осталог што се по домостроју (κατ'οἰκονομίαν) спасења има збити „као инструмент преображења свијета“. То је оличено кроз Максимову типологију Јеванђеља и Христовог живота на том путу, те је изложен његов сотириолошки став, почев од колебања у Гетсиманском врту, беспријекорне по-

слушности вољи Очевој – *активна њасивности*, па све до страдања и крста, као првобитне идеје (крстообразног) космоса. Страдање (passion), као побједа над страстима/страдањима (passions), представља се из неколико различитих углова као инструмент спасења, да би, затим, сусрели његово виђење помирења Бога и човјека кроз „измјену“ – ἀντιστροφή, међусобно дејство божанских и човјечанских елемената, омогућено Христовим оваплоћењем и савршеном људском природом којом је примио и понио божанску, зарад усавршавања и добробитија творевине. Како би се тај однос разумијевао, имамо излагање о односу унутар саме Христове личности, закључно са питањем: да ли је Христос имао гномичку вољу или не? На концу, аутор излаже да ли и у којој мјери се Максимова представа коначности побједи на крсту над злом и нередом творевине поклапа са учењем ἀποκατάστασις τῶν παντῶν – повратак свега у првобитно стање.

Посљедњи чланак трећег дијела говори о врлинама и преображеном животу у Христу и Духу кроз њих. Исконска љубав (ἔρωσι) прожета је, како у макрокосмосу, тако и у нама самима, у нашим врлинама, гдје је сусрет са оваплоћеним Логосом љубављу могућ. Наш пут к Богу кроз љубав за покретача има жељу (ἐπιθυμία), чији је неприкосновени исказ аскеза (ἄσκησις) као стријемљење к Творцу, у којој долази до узајамног иступљења

(ἔκστασις) обију, наше и Творчеве љубави. Дијалектика жеље даје нам широк поглед на Максимов став о поступку у коме жеља доводи до обожења у љубави с Богом, кроз ум (νοῦς), који је кључан за преусмјеравање жеља и душе, али и разум који је „тумач и егзегета (ἐρμηνεὺς καὶ ἐξηγητής) врлина, које наше жеље и стријемљења подстичу и произносе. По Максиму, врлина је човјеку природна, али је потребно да буде подстицана, усавршавана и остварена у савршенству врлине (virtuosity), како би постигла своју пуноћу. На путу ка истом, изложене су три Максимове методе којима се то има постићи: поимање и сагледавање врлина, кроз мудрост (σοφία; φρόνησις) и самовласт (ἐγκρατία), његовање врлинских осјећања и страсти, кроз афективност саосјећања (ἐμπάθεια) и слободу од страсти (ἀπάθεια), те обликовање врлина у послушању и литургијској заједници, кроз слєдовање богослужбеном устројству и *подражавање* (μίμησις) свим врлинским обрасцима у Цркви садржаним, како у реду светитеља и хијерархији, тако и у Литургији.

Посљедњи дио овог дјела бави се завјештањем/заоставштином (legacy) Максимове мисли и богословља у потоњим временима, почев од средњег вијека и спора око *filioque*-а, као и исихастичког спора, па све до новијих времена, гдје ће оставити неизбрисив траг на зборник *Доброшољубље* (φιλοκαλία), на савремено православно богосло-

вље уопште, но сезати и изван граница православне Цркве на запад, те својим *космичким бојословљем* одиграти важну улогу у образовању „еколошког богословља“, а својим тумачењима дати образац савременој етици врлине.

За крај, у поговору имамо још једно сагледавање Максима као „исповједника“, простог, странствујућег монаха, неустрашивог борца за очување и исповиједање православног учења и предања, те неприкосновеног богослова свог времена, коме је релативан ауторитет била и царска власт, када је питање вјере било посриједи. Важући са истока на запад у својој борби, *κοσμοπολιτεία* је заиста била саставни дио његовог живота у цјелокупној теодрами космоса, гдје је он сопствену улогу доживљавао као један члан те „игре“, на путу ка испуњењу логоса и бића, као христообразног и крстообразног призивања да примимо *вјечно добробитије* – τὸ ἀειεὖ εἶναι, у Христовој новој и преображеној стварности.

Богатство рјечника, опсежан и широко-сагледавајући поглед, концизност, непристрасност, као и много тога другог, јесу врлине овог дјела, те уколико желите сажет и јасан, прије свега савремен, приказ доброг дијела онога што се о Максиму Исповједнику има и може рећи, ова студија заслужује похвалу и искрену препоруку.

Милан Врљановић